

Claudi Bornat, editor d'Ausiàs March? Estudi material d'un cançoner imprès¹

Maria Mercè López Casas
Universidade de Santiago de Compostela

L'imprès que Claudi Bornat estampà a Barcelona l'any 1560 és l'última edició que podem considerar antiga del Cançoner d'Ausiàs March. És el recull imprès més complet fet en terres catalanes, però no deixa de ser, pel que fa al nombre de poemes i disposició, una còpia de l'imprès fet a Valladolid l'any 1555 que li serví de base.² Per contra, sí que hi ha una intervenció en el text dels poemes, ja que fou revisat acuradament i modificat.

Les edicions i manuscrits del segle XVI han estat peça indispensable per dibuixar la transmissió textual del Cançoner d'Ausiàs March; és per això que han estat estudiats i tinguts en compte per tots els seus editors. Des d'Amadeu Pagès i Pere Bohigas fins a Robert Archer han hagut d'enfrontar-se a aquesta tradició tardana amb l'objecte de fixar i editar la seva poesia completa. Com ha assenyalat Archer (22), els testimonis del XVI transmeten textos més complets dels poemes CV, CXII, CXXVI, i ens ofereixen versions noves del LXVIII i del CIII. Cal adduir també les nombroses lliçons diferents de tants versos, algunes de les quals podrien ser prova de dobles versions en algunes cobles o contenir lectures que podrien remetre a l'arquetip. Més importància tenen encara per als casos de poemes que no apareixen als manuscrits més antics com són LXXXVI, CI, CXI, CXIII-CXXV, CXXVII i CXXVIII, la majoria dels quals figuren al manuscrits *BDE* i a les edicions *bcde*, alguns d'aquests poemes només conservats en dos o tres testimonis com és el cas del CXXV, el CXXVII i el CXXVIII.

En aquest treball vull presentar un estudi de l'imprès *e*,³ en el marc de la tradició en què s'inscriu; és a dir, no solament analitzant el que ens aporta explícitament l'edició, com per exemple les paraules de Claudi Bornat al pròleg, sinó també tenint en compte a grans trets la relació amb els impresos previs, especialment amb l'edició *d*.

L'estudi l'he fet a partir de l'exemplar que va pertànyer a Nicolau Primitiu Gómez Serrano, custodiat a la Biblioteca Valenciana amb la signatura XVI/125.⁴ El volum conserva l'exlibris de Nicolau Primitiu⁵ al full de guarda anterior, amb el lema "treballar,

¹ Aquest treball s'emmarca dins el projecte *Cancionero, Romancero e Imprenta*, finançat per la Secretaria de Estado de Investigación del Ministerio de Economía y Competitividad (FFI2014-52266). N'és investigador principal Josep Lluís Martos.

² LAS OBRAS DEL POETA MO | sen Ausias March, corregidas de los errores que | tenían. Sale con ellas el vocabulario de los vo | cablos en ellas contenidos. Dirigidas al Illus | trissimo señor Gonçalo. Fernandez de Cor | doua, Duque de Sesa, y de Terranoua, Con | de de Cabra...
Valladolid, en casa de Sebastián Martínez, 20 de febrero de 1555.

³ És la sigla que li va posar Pagès. Fem servir també la numeració de poemes de l'edició de Pagès, que ja ha esdevingut canònica. Massó i Torrents li assignà a aquesta edició la sigla *q*⁵.

Altres referències: Aguiló 2129; Ribelles Comín 783; Gallardo 2914; Salvà 770; Palau 151298; Philoblon, BITECA manid 2046.

⁴ Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971) va reunir al llarg de la seva vida una extraordinària biblioteca especialitzada en temàtica valenciana, composta per més de 40.000 volums, molts d'ells rars, valuosos i difícils de trobar (manuscrits, edicions incunables i dels segles XVI-XX, publicacions periòdiques i un conjunt important de fulls solts). Després de la seva mort, la seva vídua, Antònia Senent Ibáñez va iniciar l'expedient de cesió de la biblioteca; i van ser els seus fills i néts qui van firmar al febrer de 1979 l'escriptura de donació. Aquesta biblioteca constitueix el fons germinal de la *Biblioteca Valenciana*, amb seu al monestir de Sant Miquel dels Reis a la ciutat de València.

⁵ A la Biblioteca Valenciana Digital hi ha una selecció d'exlibris de la Biblioteca Nicolau Primitiu, entre els quals està reproduït aquest exlibris (<http://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=7709>).

persistir, esperar” dins d’un cercle presidit a la part superior externa de la circumferència pel rat penat d’ales esteses, i a la part inferior externa, l’escut caironat amb els quatre pals de gules de l’escut de València, i en comptes de les dues eles coronades que hi ha a cada costat hi trobem les inicials del seu nom: “n” “p”. Dins del cercle hi ha un compàs obert, una serra de bastidor i una roda dentada, i al damunt d’aquestes figures, que estan superposades, hi ha un llibre obert que té al verso d’un foli la imatge d’un altar votiu romà amb la inscripció INVICTO MITHRAE LVCANVS SER, i al recto de l’altre foli hi ha representada una àmfora romana.⁶ El llibre està en general en bon estat de conservació, però té restaurats els dos primers folis perquè els faltava paper als cantells. L’enquadernació és moderna en pergami i es degué fer quan va ser restaurat, és a dir, en vida del bibliòfil. Nicolau Primitiu restaurava i enviava a relligar els llibres que considerava més importants de la seva biblioteca. En el full de guarda posterior hi ha una anotació manuscrita de Nicolau Primitiu⁷ que ens indica la persona que va fer la restauració, el que li va costar (aquesta informació sempre la posava en clau) i també que el foli 107 és un facsímil.

El volum és en 8^{au}; el primer quadern està format per dos bifolis sense foliar; només presenta la signatura tipogràfica (aij, aiiij).⁸ Aquesta part correspon a la portada i als fulls de prolegòmens. La foliació -en xifres aràbigues- es desenvolupa al quadern següent, on hi ha pròpiament l’obra poètica de March, que ocupa 207 folis. Des del foli 207^v comença la taula, i a partir del que seria el foli 208 hi ha 5 folis més sense numerar, només amb signatura de quadern, que corresponen a la taula i a l’alfabet del llibre i dels vocables obscurs. La numeració aràbiga, per tant, es limita a les poesies d’Ausiàs March, mentre que les seccions del llibre, que no en formen part estan sense foliar. Hi ha dues errades en la numeració: 82 per 28 (inversió dels números), i 45 per 49 (errada al segon número de la xifra; és a dir, hi ha dos folis amb el número 45; el segon 45 (l’erroni) està entre el 48 i el 50.⁹ No hi ha errades en la signatura de quaderns. El primer i l’últim quadern, dels 28 que

⁶ La inscripció llatina pertany a un altar votiu dedicat a la divinitat de Mitra que es va trobar l’any 1922 a Benifaió (el que ens permet datar a partir de quin any Nicolau Primitiu va fer servir aquest exlibris -en tenia d’altres que no tenien al foli la figura de l’altar); actualment aquesta ara romana és al Museu de Belles Arts de Sant Carles de València. La inscripció és la núm. de registre 1306 (“Consagració a Mithra”) del web *Hispania Epigraphica*, on es pot veure la fotografia del monument romà. La inscripció votiva ha estat estudiada, datada i catalogada amb el núm. 163 per Corell (243-244), que tradueix la inscripció: “A Mitra Invicte. Lucà, el seu servidor” -ser(vus). Les restes aparegudes juntament amb l’altar votiu indiquen que el servidor Lucà era un mitreu. Tant les eines de la construcció, i especialment el compàs, com la presència del culte a Mitra ens fan pensar en la volguda representació a l’exlibris d’elements simbòlics maçònics.

⁷ Cort. Vid. Bel. 50? = zjzay

Rest. Vallino 54 = agy8

foli 107, nou

(Agraeixo molt especialment l’ajuda de la Sra. Emma Gómez-Senent López, de la Biblioteca Valenciana, que em va ajudar a entendre el sentit d’aquesta nota, i a més em va proporcionar dades complementàries sobre l’exemplar).

⁸ En aquest primer quadern que té només 4 folis (dos bifolis), hi ha la signatura de quadern també al tercer full, és a dir, al primer foli de la segona meitat del quadern, cosa que no es repetirà als altres quaderns del volum. Segons Martín Abad (41) no és d’ús freqüent.

⁹ Vull fer algunes consideracions sobre algunes descripcions que últimament es fan de llibres antics. Hi ha qui considera que l’absència del número 1 o de la signatura de quadern del primer foli del llibre és una falta en la numeració, quan això, en veritat, correspon als usos habituals dels tallers d’incunables i llibres del segle XVI. Difícilment trobarem a la portada, i fins i tot a la part on comença pròpiament l’obra, és a dir, a banda dels fulls preliminars, el número 1 o la lletra de la signatura de quadern. També és normal que el primer quadern de prolegòmens tingui una signatura tipogràfica diferent de la resta de quaderns del volum, com passa a l’edició que estem comentant. El primer quadern utilitza la a minúscula per a la signatura, i en canvi, a partir del segon (on comencen els poemes d’Ausiàs March) i ja fins acabar el volum trobem els quaderns amb lletra majúscula, començant per la A. Hi ha una voluntat clara de destacar l’obra literària en

formen el volum, són binions i la resta, quaternions: a⁴, A-Z⁸, AA-CC⁸, DD⁴, que fan un total de 216 folis ([4]+207+[5]).¹⁰ Hi ha reclams pràcticament a totes les pàgines (recto i verso dels folis).¹¹ La caixa d'escriptura és de 125 x 75 mm. Pel que fa a la impaginació normalment hi caben a cada pàgina tres cobles de 8 versos sense rúbrica, o dues cobles de 8 versos + una tornada de 4 + una rúbrica; aquesta es la disposició més habitual de les estrofes als folis. A vegades hi ha la rúbrica inicial del poema en un foli i la primera cobla en un altre, fins i tot, en un altre quadern.¹² Algun cop trobem partida per la meitat una cobla, especialment si es tracta d'un poema amb estrofes de 10 versos, ja que resulta més complicat d'encabir-les senceres a la pàgina.¹³

Pel que fa a la descripció interna dels textos que la conformen, començaré pel primer quadern (no foliat), format per la portada i els fulls preliminars.¹⁴

La portada¹⁵ presenta el títol del llibre en forma de triangle invertit que ocupa quasi tota la meitat superior de la pàgina:

LES OBRES DEL | VALEROS CAVALLER, Y ELEGANTISSIM POE- | ta Ausias
March: Ara no | uament ab molta dili | gencia reuistes y or | denades, y de |
molts cants aumenta | des.

A continuació centrada trobem una xilografia amb la marca tipogràfica del mestre impressor, i a la part inferior de la pàgina, a sota de la marca, el peu d'impremta:

Imprimides en Barcelona en casa | de Claudi Bornat. 1560.

Claudi Bornat va fer servir al llarg de la seva producció nou marques per a “caracteritzar indistintament les obres impreses o editades per ell” (Madurell i Marimon 1973, 59). La que hi ha en el nostre llibre és la núm. 246 de Vindel, i la núm. 6 de Madurell (1973, 60 i 86). Es tracta d'una marca ovalada de triples filets i petits ornaments angulars fora de l'oval, amb la imatge del nen Jesús muntat damunt d'una àguila volant al mig de l'oval.

---

aquest cas, però això també passa en tot tipus de llibres. Crec que l'actitud de registrar tot el que passa en un llibre, si no es veu en context, fa perdre de vista els usos i costums dels impressors i editors de l'època. Per això, i tornant a l'exemplar que ens ocupa, ni a la portada hi ha signatura de quadern ni trobem el número 1 al primer foli de la numeració aràbiga, però no per això es pot considerar una errada.

¹⁰ He posat entre claudàtors els fulls no foliats; i no hi he fet constar els fulls de guardes moderns perquè no formarien part de l'edició pròpiament dita. Aquest exemplar de Nicolau Primitiu té 2 folis de guarda al davant i 1, al darrere. Pel que fa a les mides del llibre tampoc són representatives de l'edició perquè cada exemplar, en ser relligat potser més d'una vegada, s'ha anat tallant i no hi ha cap exemplar de la mateixa mida.

¹¹ Als fulls preliminars només hi ha reclams a la carta dedicatòria de Claudi Bornat a Ferran Folc de Cardona, que és l'únic text en prosa d'aquest primer quadern (foli amb signatura tipogràfica aij^{r-v}). Tampoc no hi ha reclam al foli 207^r, que tanca els poemes de March.

¹² Poemes XXIII, XXXVII, XIII, II, XIX, VII, LIV, I, LXII, XXII, XLVI, VI, LXXVI, LXXVIII, LXV, LXXXIX, LX, LXXIV I CXXIII.

¹³ Al poema CXVIII (80^r-82^v) no hi ha cap cobla (10 versos) que no quedi partida entre el recto i el verso d'un foli o entre un foli i un altre. O el cas del foli 42^v on trobem una tornada i una endreça (ambdues de 4 versos) + la rúbrica inicial del poema següent + la primera cobla de 8 versos + 3 versos de la segona cobla; la resta de versos de la cobla 2 continua al foli 43^r.

¹⁴ Desenvolupo les abreviatures en lletra cursiva.

¹⁵ Reproduïda per Ribelles Comín (379). Es pot veure digitalitzada, així com tot el volum, a la Biblioteca d'Ausiàs March dirigida per Rafael Alemany, dins de les Biblioteques d'Autor, a l'enllaç de la Biblioteca Lluís Vives (<http://www.lluisvives.com>). També a la Biblioteca Digital Valenciana, a la Biblioteca Nacional de Catalunya, a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i a la Biblioteca Digital Hispánica (Biblioteca Nacional, Madrid).

El nen Jesús, en actitud de beneir amb la mà dreta, i a la mà esquerra té el globus del món rematat amb una creu. L'efigie del nen mostra una palma i un lloer que flanquegen el cos i s'enlairen pel davant de les espatlles.

Al verso del primer foli hi ha un sonet laudatori en català dedicat per Pere Serafi a Ausiàs March:¹⁶

[rúbrica] SONET DE PEDRO SERA- | phi a la immortalitat de mossen | Ausias
March poe- | ta Catala.
[incipit] Lo phenix sol / mort y cremat fet cendre

Al segon i tercer foli (signatura de quadern aij-aiij) hi ha la carta dedicatòria del llibre a Ferran Folc de Cardona, signada per Claudi Bornat:¹⁷

[rúbrica] AL ILLVSTRISSIM SENYOR | Don Ferrando Folch de Cardona y D'an-
gla | sola Duch de Soma, Comte de Oliuito, y de | Palamos: Senyor de les Baro-
nies de Bel- | puig, de Linyola, y de Calonge, e | de la Vall de Almonazir: y gran
| Almirant de Napolis: | Claudes Bornat | Impressor.
[incipit] PEr molt cert se te que la occasio,

Al verso del tercer foli hi ha dos poemes en díctics llatins de Francesc Calça, el primer en lloança de March:

[rúbrica] FRANCISCI CALSAE IN | laudem Ausiæ Marci Hispani | poetæ Carmen.
[incipit] Græcia quum magnum terris ostendit Homerum,

I el segon, dedicat a lloar Antic Roca:

[rúbrica] Eiusdem in laudem Antichij | Rochani aliud
[incipit] Cum rara extaret scriptorum copia vatis,

Al recto del foli següent, el quart, hi ha un altre sonet laudatori a March, ara en català, per Francesc Calça:

[rúbrica] SONET DEL MATEIX | en lahor de mossen Au- | sias March.
[incipit] Lo molt famos / author que Plini diuen,

I al verso d'aquest quart foli, l'últim del quadern i dels fulls de prolegòmens, hi ha dos poemes més d'Antic Roca en lloança de March, el primer en llatí:

[rúbrica] Antichij Rochani Gerundensis in laudem | Ausiæ Marci poetæ Carmen.

I el segon, en català:

[rúbrica] Sonet del matex enlahor de | mossen Ausias March.
[incipit] Callar pora / la Smyrna ciutat noble

El costum de posar a començament dels llibres poesies laudatòries a l'autor (en aquest

¹⁶ Totes les rúbriques dels textos dels fulls preliminars, és a dir, del primer quadern del volum, estan en forma de triangle invertit.

¹⁷ La primera caplletra del text de la carta és un gravat xilogràfic d'una P decorada amb una escena on es veu un home pensant (ocupa 5 línies de text). Al llarg del volum hi ha dues caplletes xilogràfiques més decorades les dues amb el mateix ornament, un au al mig i motius vegetals envoltant-la (ocupa 3 línies de text). Les trobem al primer Cant d'Amor (foli 1, poema XXXIX), que obre les *Obres* de March; és una Q. I al primer Cant Moral (poema LXXII, foli 135^v); és una P.

cas March) era molt característic de l'època en què ens trobem, no deixava de ser una manera de predisposar als lectors a favor del text. La quantitat i qualitat de les composicions conseguides per l'editor eren indicatiu de la importància de l'autor (Marsá, 56). Normalment els autors d'aquestes poesies eren amics de l'editor o persones culturalment rellevants. També era habitual trobar el llatí en alguns d'aquests poemes,¹⁸ especialment en díctics, i a la vegada en alguna llengua romànica, o català o castellà.

Els personatges que intervenen en aquests prolegòmens¹⁹ ens situen en un ambient cultural molt determinat, el de l'Estudi General de Barcelona. D'una banda Pere Serafí, ja famós com a pintor, i potser com a poeta dins del seu cercle -recordem que la poesia al temps de la impremta no va deixar mai de circular manuscrita-, obre els elogis a Ausiàs Marc amb un sonet que compara el fènix, que havent mort cremat, reviu de les cendres, igual que Marc "mort reuiu al món per digna fama" (v. 10) perquè sosté una immortal memoria" (v.11), i dirà a l'últim tercet que resplandeix al cel fent molt gran llum al que la virtut ama (vv. 12-13).²⁰ Seguint amb els poemes laudatoris, trobem els tres textos de Francesc Calça (en llatí i en català); dos a Ausiàs March i un, a Antic Roca. Per acabar amb dos poemes d'Antic Roca, en llatí i en català. L'ordre no és casual, primer Serafí, el més respectat i potser el més gran, després Francesc Calça que va ser professor d'Antic Roca, i finalment Antic Roca, el més jove. I entre Serafí i Calça l'epístola de Bornat. Francesc Calça fou deixeble de l'humanista Martí Ivarra; va ser professor dels estudis d'Art a l'Estudi General, i obtingué la càtedra de Retòrica (Molas, 79). Formà part dels tribunals que concediren el Mestratge en Arts a Antic Roca i a Lluís Joan Vileta (un altre membre de la vida universitària i cultural barcelonina). Va alternar la docència amb la investigació històrica, i de manera més esporàdica amb la redacció de poemes i la correcció de textos (Molas, 80).²¹ Antic Roca li dedicà *In Aristotelis posteriorem Analysin doctissimae et elegantissimae praelectiones*. Secvnda editio. Ad Franciscum Calsam equitem dignissimum & doctissimum (imprès per Claudi Bornat el 1578).²² L'estreta relació entre tots els que intervenen en aquesta "laudatio" a March, inclòs Bornat, és coneguda (i documentada per Madurell i Miramon). Totes les obres escrites per Pere Serafí, Francesc Calça i Antic Roca van ser publicades (editades i/o impreses) per Claudi Bornat. Em vull detenir ara en els poemes de Francesc Calça. Segons Joaquim Molas (82) "els poemes de Calça més significatius són els destinats a defensar la doctrina de la Gaia Ciència i, més en concret, el poeta que, per a ell, la simbolitzava: Ausiàs March", i el nostre poeta des dels primers anys del XVI era objecte de culte, famós com a poeta, filòsof i clàssic a reivindicar i a imitar (Duran 1991 i 1997). Al primer poema,²³ en díctics elegíacs llatins, exalta tres poetes, un per a cada país, llengua i cultura: Homer per als grecs, Virgili, per als llatins, i Ausiàs per als hispans. En canvi al segon poema (sonet català en decasil·labs), redueix el món líric a dos blocs; l'antic i el modern. Homer és el representant dels antics, i ens ho explica un llatí: Plini. El símbol dels moderns és Ausiàs March, que es caracteritza per la saviesa,

¹⁸ Possible origen humanístic.

¹⁹ Tots aquests textos dels fulls preliminars han estat editats per Escartí, així com la taula de vocables obscurs (331-335).

²⁰ El mot "virtut" ja havia sortit al vers 3, per tant, té una significació especial, i ens posa sobre una interpretació determinada de la poesia de March, moral i filosòfica (neoplatònica). Per a la figura i obra de Pere Serafí, són indispensables els estudis de Josep Romeu Figueras i August Bover.

²¹ Segons Figueras i Capdevila (96), Francesc Calça feia de corrector habitualment, feina per a la que era requerit sobretot per l'impressor Jaume Cendrat.

²² Madurell i Miramon 1973 (92).

²³ Segueixo l'argumentació de Molas (82-84). Molas ha editat els seus poemes (amb la traducció catalana dels llatins).

la subtileza d'enginy i la profunditat, la qual implica l'obscuritat,²⁴ que no impedeix de trobar-hi “cent mil roses” (últims mots del poema). El gironí Antic Roca, estudiant i professor de filosofia i Arts a Barcelona, va ser deixeble del professor de grec Lluís Joan Vileta. Després va estudiar matemàtiques i medicina. El 1560 Claudi Bornat li demanà que actualitzés el *Diccionari* de Nebrija (*Lexicon latino catalanum, sev Dictionarium... Onomasticon etiam propriorum nominum... Medicum Dictionarium... Ex officina Clavdii Bornati anno a Christo Nato, 1560. Cum gratia & priuilegio*), incorporant-hi noms geogràfics i de persones, transformant-lo en un diccionari enciclopèdic.²⁵ Va escriure i publicar també obres sobre Aristòtil i de matemàtiques. La lloança a March està vinculada a les “virtuts morals” (v. 14) i als “grans secrets de natura” que tenen els “seus dictats”. Però m’interessa ara parlar de la carta dedicatòria de Claudi Bornat a Ferran Folc de Cardona. Comença amb una frase afirmant que sap del cert que “vostra Senyoria Illustrissima demanar, que les obres de Ausias March fossen estampades.” Després de lloar el destinatari i la poesia i els conceptes morals de March, Bornat diu

he volgut a ymitacio de la vostra Senyoria continuar la instauracio de les obres de Ausias March, ab ferles nouament estampar en ma casa lo mes correcte que es estat possible, reglant aquelles, y ajustant hi algunes coses que eran estades o meses: que encara que la Impressio que vostra Senyoria mana fer, fos de molt numero, no res manco essent molts los cobdiciosos de ha uerlas, no basta a satisfacer a la auiditat de tants. Perço vostra Senyoria Illustrissima sie seruit de legirles, y alegres de veure les correctes, y apres de lonch temps, que han correguda fortuna, esser tornades a bon port.

Efectivament tant a Barcelona com a València²⁶ hi havia la idea que Ferran Folc de Cardona, havia estat l'inspirador de les edicions de 1543 i 1545 estampades a Barcelona, al taller del mestre Carles Amorós. I aquí Claudi Bornat declara seguir el camí començat per Cardona, continuant la tasca de restaurar el cançoner d'Ausiàs March: “voluntat humanística de reconstruir la totalitat del cançoner, la seva puresa i originalitat” (Martos 2005, 25). Restauració que ha ser entesa des de una triple perspectiva: a) recopilar tots i cada un i només els poemes de March i completar la col·lecció dispersa de la seva poesia (el que inclouria la reordenació dels materials), b) col·locar diferents versions de poemes i versos, y c) seleccionar fragments o lliçons considerades originals (Martos 2011). Per això a la portada se'ns diu que les obres d'Ausiàs March en aquesta edició “Ara no uament ab molta diligencia reuistes y ordenades, y de molts cants augmentades.” És a dir, que en la valoració renaixentista d'Ausiàs March, hi ha una actitud humanística, per la “via filològica” (Duran 1997, 98-101), actitud que trobem a totes les edicions de March del XVI, excepte a la valenciana de 1539, la *princeps*, que presenta només 49 poemes i que respon a una intenció molt diferent.²⁷

No hem de perdre de vista que les dedicatòries tenen dos objectius molt clars, que la persona a qui es dedica l'obra ajudi econòmicament a la impressió²⁸ i també el prestigi, és una bona manera de prestigiar l'edició (Marsá, 54-55), però això no vol dir que realment

²⁴ Sobre el discurs sobre la seva obscuritat, vid. Ferrando (193-201).

²⁵ García de Toledo, lloctinent de Felip II, des de Barcelona, l'1 de setembre concedia llicència a Claudi Bornat per imprimir per deu anys el llibre de Nebrija, amb moltes addicions (Madurell 1964-65, 121, doc 25). Per tant, Bornat va ser l'editor del llibre.

²⁶ Al pròleg del cançoner manuscrit *E*, el noble valencià Lluís Carròs de Vilaragut ho afirma també.

²⁷ Martos 2014a i 2014b.

²⁸ La majoria de vegades no s'aconseguia.

darrere l'edició s'amagui Ferran Folc de Cardona, ni molt menys. Crec que hi ha molts motius per pensar que l'editor va ser Claudi Bornat i no Antic Roca com s'ha anat repetint a partir d'unes paraules de Torres Amat (363) referides a l'epístola dedicatòria que ell va atribuir a Antic Roca i no a Bornat:

Cuya dedicatoria que transcribiremos aqui en comprobación de nuestras aserciones, debe mas bien atribuirse al eruditísimo Antich Roca, que segun unos dísticos de Calsa fué el editor de la obra, que al impresor Bornat; cuyo nombre lleva.

El poema que escriu Calça en lloança d'Antic Roca, que copio en nota traduït,²⁹ diu que Roca va treballar en l'edició, però no es pot afirmar directament per això que sigui l'editor, jo penso que més aviat fou un corrector. El que està dient Calça és que ha de constar la seva feina, que ha deixat polits els versos del poeta, que es mereix ser elogiat. Com ha senyalat Jordi Rubió (171):

A la Barcelona del segle XVI hi havia un mestre en arts i en llatinitat [...] podem dir que exercia en la nostra editorial un paper semblant al dels humanistes alemanys o italians. Martí Ivarra en fou un d'ells. Disposava i anotava edicions, les corregia...

Claudi Bornat ha estat considerat per Bohigas el principal representant de la impremta catalana del tercer quart del segle XVI. Va ser llibreter, editor i impressor en aquest ordre; primer va ser editor, encara que aviat, ja al 1556 iniciaria l'activitat d'impressor (Llanas, 117). D'origen francès sabem per la documentació conservada (Madurell i Marimon 1973) que des de 1548 estava establert al carrer de la Calceteria de Barcelona. Ja el 1553 el trobem com a editor del llibre *Baculus clericalis* de Bartomeu Cucala³⁰. Per les dades que tenim, editor podria ser un llibreter, com aquest exemple que acabem de veure de Bornat, però també podria ser un impressor i Bornat va ser les dues coses. En el cas de Bornat tenim molts documents que demostren que va ser editor de llibres, perquè aquesta activitat que va desenvolupar està corroborada per diverses llicències reials. Felip II, el 7 de març de 1564, autoritzava el llibreter i impressor Claudi Bornat a reimprimir a càrrec seu i la facultat exclusiva de vendre els vuit llibres següents, pel termini de deu anys, als regnes i senyorijs de la Corona d'Aragó: 1. *Diccionario latino gállico y gállico latino*; 2. *Directorium et Repertorium Inquisitorum* (estampat a València feia més de seixanta anys); 3) *Theologia Mistica d'Aristòtil*, editada a Roma per manament del papa Climent VII; *Vocabulari d'Antoni de Nebrixa*, en català, afegit per l'abat Valentí; 5. *El Caballero don Olivante de Laurea*; 6. *La Selva de la aventura*, fins aleshores no impresa; 7. *Tratado de Aritmética*, d'autors diversos, traduït del francès al castellà (és sens dubte el llibre d'Antic Roca editat en 1564 i 1565); 8. *Super Salmos*, imprès a Castella molt

²⁹ Essent escàs el nombre d'escrits del poeta, | d'aquest home tan docte i tan cèlebre, | Roca ens donà molts originals, | Roca, digne de tenir la seva lloança. | Féu que sortissin molt polits i que la seva | brillantor i netedat s'ajunti a aquests poemes. (Molas, 86)

³⁰ Fonc estampat y de nou corregida. lo | present tractat de confessio nomenat Ba | culus clericalis. En la molt noble e insigne | ciutat de Barcelona A.v. del mes de ge | ner Any .M.D.L.ij. en casa de la | vuda Carles Amoros | a despeses de glaudi | Bernat Librater de la mate | xa ciutat. | En casa del qual se venen. (Copio el colofó de l'exemplar conservat a la Biblioteca Nacional de Catalunya, signatura 11-V-40. En veritat, la viuda que va imprimir el llibre havia sigut l'esposa de Joan Carles Amorós, el qual en vida havia fet la primera edició de l'obra de Cucala. Aquest Joan Carles Amorós, que surt als llibres amb el nom del pare i amb la mateixa marca d'impressor, era fill de Carles Amorós, l'impressor que va estampar, també a Barcelona, les obres d'Ausiàs March el 1543 i 1545).

temps abans.³¹ Però no s'ha conservat tota la documentació, Bornat va estampar unes 200 obres (sense comptar les reedicions) i de l'edició de les *Obres* de March no tenim cap dada més que el propi llibre. D'altra banda no era obligatori fer constar el privilegi a l'edició, de manera que tampoc no ens podem guiar en aquest cas per aquest element. Pel que fa al pròleg de March, que va ser un altre element que també va fer considerar a Torres Amat que l'havia d'haver fet l'erudit Antic Roca, Bornat té almenys dos pròlegs en llatí escrits per ell (Madurell 1973, 104-105): al llibre de Nebrija *Onomasticon propiorum nominum* (1559)³² i al *Modus examinandi sacrorum ordinum candidatos* de Joanne Holthusio Kempensi (1574). Per aquest motiu, crec que és més probable que l'editor fos Claudi Bornat, perquè hem conservat documentació suficient per considerar que va ser editor de moltes obres, encara que no de totes les que va imprimir tenim document que ens indiqui que també va ser-ne l'editor. I en canvi d'Antic Roca no s'ha conservat o no s'ha trobat cap sol·licitud de llicència.

Passem a la part del cançoner pròpiament de March:

f A[1] LES OBRES DEL | FACVNDISSIM Y ELE- | gant vigil Poeta : Strenu, e
| Antiquissim Caualler. | Ausias March.

Es tracta de la rúbrica inicial del poemari de March, que es troba al primer full del segon quadern del volum, que duu la signatura A. A continuació trobem la rúbrica referida al primer poema en lletra majúscula més petita i en cursiva. Amb aquest tipus de lletra hi ha gairebé totes les rúbriques internes en tots aquells poemes que en tenen (*TORNADA*, *ENDREÇA*, *SEGUIDA*, *ESTRAMPS*...), en oposició a la rúbrica capdavantera de cada poema que va en lletra majúscula més gran però ja no en cursiva sinó en lletra rodona, a excepció del primer poema que sí la té amb cursiva petita en clar contrast amb el títol general del volum. Aquest format de lletra cursiva més petita també el trobarem al llarg del llibre al rètol que hi ha a la part superior dels folis referit al poema que inclou. A partir d'aquí presento el llistat de poemes que conté el volum en l'ordre i disposició que tenen. Cada vegada que acaba un poema figura la frase "Fi del cant primer" o "Fi del segon cant", com també ho posava amb els mateixos mots, de vegades amb la xifra o de vegades amb lletres, l'edició de Valladolid.

Poso en primer lloc el número d'ordre, els folis, la rúbrica del poema respectant el format de la lletra, l'incipit i el número convencional del poema d'Ausiàs March, amb el número de cobles i versos corresponents. En nota poso alguns comentaris de tipus textual.³³

- 1 ff [1]-2^r DE AMOR CANT PRIMER. | QVi no es trist / de mos dictats no cur
XXXIX (5x8+1x4)
2 ff 2^r-3^r DE AMOR CANT.II. | AXi com cell / qui desija vianda
IV (7x8 +1x4)

³¹ Segueixo directament Madurell i Marimon (1973, 39-41). He citat aquest document perquè reuneix vuit obres, però normalment cada autorització és per a un títol. La bibliografia és extensa i més que podria ser-ho, però per al que ens interessa el més important són els documents de Madurell i Miramón.

³² Després, el 1561, va ser editat per ell (Madurell i Marimon 1973, 102).

³³ Ja m'he referit en altres treballs a la relació entre l'edició de Valladolid (*d*) i la de Barcelona (*e*). Malgrat el que diu el títol, no té més obres que la de Valladolid, la que li serví de base, i de fet la segueix en general fidelment. El que sí va fer l'editor (o el corrector, potser Antic Roca) és corregir tots els castellanismes que tenia el text de Juan de Resa (editor de Valladolid). Quan hi havia algun vers o paraules que semblava que no eren correctes es buscava la lliçió de l'edició *c* (Barcelona, Carles Amorós, 1545). Al taller de Bornat no van tenir accés a cap altre testimoni. De fet també la taula de vocables obscurs és la de l'imprès *c*, incrementada amb alguns mots del vocabulari de l'edició de Valladolid. La taula ha estat editada i analitzada per Germà Colon.

- 3 ff 3^r-4^r DE AMOR CANT.III. | ALgu no pot / hauer en si poder
LXVI (5x8+1x4)
- 4 ff 4^r-5^v DE AMOR CANT.III. | LO vischahi / ques troba en Alemanyia
CI (6x8+1x4)
- 5 ff 5^v-6^r DE AMOR CANT.V. | ALt e Amor / d'hon gran desig s'engendra
III (2x8+1x4)
- 6 ff 6^r-7^r DE AMOR CANT.VI. | TAnt en Amor / ma pens'ha consentit
XXI (5x8+1x4)
- 7 ff 7^r-8^v DE AMOR CANT.VII. | CLar es e molt / a tots los amadors
LXIX (8x8+1x4)
- 8 ff 8^v-9^v DE AMOR CANT.VIII. | IA de Amor / tebeu james yo sia
LXVII (6x8+1x4)
- 9 ff 9^v-10^v DE AMOR CANT.IX. | SI com vn Rey / de tres ciutats senyor
X (5x8+1x4)³⁴
- 10 ff 10^v-11^r DE AMOR CANT.X. | NOm pren axi / com al petit vaylet
LXVIII (3x8+1x4)³⁵
- 11 ff 11^r-12^r DE AMOR CANT.XI. | LEixant a part / l'estil dels trobadós
XXIII (5x8+1x4)
- 12 ff 12^r-13^v DE AMOR CANT.XII. | LA mia por / d'alguna causa's mou
XXXVII (6x8+1x4)
- 13 ff 13^v-14^v DE AMOR CANT.XIII. | DOna si us am / nom graixcau Amor
CIX (5x8+1x4)
- 14 ff 14^v-15^v DE AMOR CANT.XIII. | SEns lo desig / de cosa deshonestia
XXXIII (5x8+1x4)
- 15 ff 15^v-16^v DE AMOR CANT.XV. | TAnt he amat / que mon grosser enginy
V (5x8+1x4)
- 16 ff 16^v-17^v DE AMOR CANT.XVI. | TOts los desigs / escampats en lo mon
XXXIV (5x8+1x4)
- 17 ff 17^v-18^v DE AMOR CANT.XVII. | SI pres grans mals / hun bem sera guardat
XV (7x8+1x4)
- 18 ff 18^v-20^r DE AMOR CANT.XVIII. | NO pens algú / quem allarch en paraules
LXXIII (7x8+1x4)
- 19 ff 20^r-20^v DE AMOR CANT.XIX. | TOT metje pren / carrech de consciença
XLIV (3x8+1x4)
- 20 ff 20^v-21^v DE AMOR CANT.XX. | SI com aquell / qui per sa'nfinitat
L (5x8+1x4)
- 21 ff 21^v-23^r DE AMOR CANT.XXI. | ESTRAMPs. | FAntasiant / Amor a mi descobre
XVIII (7x8+1x4)

³⁴ El segon hemistiqui del primer vers és igual a les edicions *ade*, que se aparten dels altres testimonis per un canvi d'ordre (de tres ciutats senyor *ade* : senyor de tres ciutats *FNABDEG₂HKb*), alteració que s'hagués pogut produir de manera independent, però com que afecta al mot rima, que després implica un canvi al vers 4 (vencedor *ade* : ne sobrats *FNABDEG₂HKb*), tot fa pensar que és una lectura comuna que relaciona els tres testimonis. És possible que Juan de Resa, l'editor de *d*, seguís directament l'edició de Romaní (*a*), com fa en d'altres ocasions. D'altra banda trobem al vers 15 en mot rima "senyor" en tots els testimonis, quan no hi podia haver cap mot repetit en posició de rima al llarg del poema. Sembla una innovació de l'edició *a*, seguida per *de*, o senzillament que l'antígraf de l'imprès *a* ja contenia les lliçons esmentades. Sobre el grau d'intervencionisme de Romaní en el text de March, vegeu Martos 2014b.

³⁵ Els impresos *d* i *e* tenen una cobla més que la resta de testimonis. La cobla està intercalada entre la primera i la segona dels altres. Des del punt de vista textual *e* segueix directament *d*, no solament en l'estrofa afegida sinó en tot el text del poema.

- 22 ff 23^r-24^r DE AMOR CANT.XXII. | TAl so com cell / qui pensa que morra
LI (5x8+1x4)
- 23 ff 24^r-25^r DE AMOR CANT.XXIII. | NO sech lo te[m]ps / mon pensame[n]t
immoble
XXIV (5x8 +1x4)
- 24 ff 25^r-26^r DE AMOR CANT.XXIII. | CErvo ferit / no desija la font
LXXXIX (7x8+1x4)
- 25 ff 26^r-27^r DE AMOR CANT.XXV. | COlguen les gents / ab alegria festes
XIII (5x8+1x4)
- 26 ff 27^r-[28^r] DE AMOR CANT.XXVI. | PRen men axi / com al patro qu'en plaja
II (5x8+1x4)
- 27 ff [28^r]-29^r DE AMOR CANT.XXVII. | HOiu hoiu / tots los qui be amats
XIX (5x8+1x4)
- 28 ff 29^r-30^v DE AMOR CANT.XXVIII. | SI com rictat / no porta bens ab si
VII (8x8+1x4)
- 29 ff 30^v-31^v DE AMOR CANT.XXIX. | QVi si no es foll / demana si m'enyor
LIV (5x8 +1x4)
- 30 ff 31^v-32^v DE AMOR CANT.XXX. | AXi com cell / qui'n lo somni's delita
I (5x8+1x4)
- 31 ff 32^v-34^r DE AMOR CANT.XXXI. | QVim mostrara / la fortuna loar
LXII (7x8+1x4)
- 32 ff 34^r-35^r DE AMOR CANT.XXXII. | QVins tans segurs / consells vas
ensercant
XI (5x8+1x4)
- 33 ff 35^r-36^r DE AMOR CANT.XXXIII. | MAI venturos / no deu sercar ventura
XIV (5x8+1x4)
- 34 ff 36^r-37^r DE AMOR CANT.XXXIII. | CEll qui daltrui / reb enuig e plahér
XL (5x8+1x4)
- 35 ff 37^r-38^v DE AMOR CANT.XXXV. | SI Deu del cos / la mi arma sostráu
XVII (7x8+1x4)
- 36 ff 38^v-39^v DE AMOR CANT.XXXVI. | ALguns passats / donaren si amort
XX (5x8+1x4)
- 37 ff 39^v-40^v DE AMOR CANT.XXXVII. | O Mort qui est / de molts mals medicina
XXXVI (5x8+1x4)³⁶
- 38 ff 40^v-41^v DE AMOR CANT.XXXVIII. | PEr molt amar / ma vida es en dubte
LV (5x8+1x4)
- 39 ff 41^v-42^v DE AMOR CANT.XXXIX. | SI com l'hom rich / qui per son fill
treballa
LVIII (5x8+2x4)³⁷
- 40 ff 42^v-43^v DE AMOR CANT.XL. | SOBres dolor / m'atolt l'imaginár
XXVII (5x8+1x4)
- 41 ff 43^v-45^v DE AMOR CANT.XLI. | LOs ignorants / Amor e sos exemples
XLV (12x8+1x4)
- 42 ff 45^v-46^v DE AMOR CANT.XLII. | CALLen aquells / qui d'Amor an parlát
XXII (5x8+1x4)

³⁶ A l'edició *d* el primer vers és "Mort qui es / del mon la mediçina"

³⁷ El poema té dues tornades, però les edicions *de* les presenten en ordre invers als altres testimonis. A *de* les rúbriques són respectivament "tornada" i "endreça", mentre que a la resta de testimonis que en porten en ambdues el mot únic de rúbrica és "tornada".

- 43 ff 46^v-48^r DE AMOR CANT.XLIII. | VEles e vents / han mon desig cumplir
XLVI (7x8+1x4)
- 44 ff 48^r-4[9]^r DE AMOR CANT.XLIII. | AMor se dol / com breument yo no muir
IX (5x8+1x4)³⁸
- 45 ff 4[9]^r-50^v DE AMOR CANT.XLV. | LEixe la sort / lo seu variat torn
LXXXV (8x8+1x4)
- 46 ff 50^v-51^v DE AMOR CANT.XLVI. | SI be mostrau / que mi no auorriu
XXXVIII (5x8+1x4)
- 47 ff 51^v-53^v DE AMOR CANT.XLVII. | REtingam Deu / en mon trist pensam
CXIV (11x8+1x4)
- 48 ff 53^v-54^r DE AMOR CANT.XLVIII. | LO jorn ha por / de perdre sa clarór
XXVIII (2x8+1x4)
- 49 ff 54^r-55^v DE AMOR CANT.XLIX. | NOs marauell / algu per quem enyor
XC (7x8+1x4)
- 50 ff 55^v-57^r DE AMOR CANT.L. | QUim tornara / lo temps de ma dolor
LXIII (8x8+1x4)
- 51 ff 57^r-58^v DE AMOR CANT.LI. | EN aquell temps / senti d'Amor delit
XCI LXIII (9x8+1x4)
- 52 ff 58^v-59^r DE AMOR CANT.LII. | NO pot mostrar / lo mon menys pietat
LXXVII (3x8+1x4)
- 53 ff 59^r-60^v DE AMOR CANT.LIII. | MOlt he tardat / en descobrir ma falta
VI (6x8+1x4)
- 54 ff 60^v-61^v DE AMOR CANT.LIIII. | LLa so ates / d'hon so volgut fugir
CX (5x8+1x4)
- 55 ff 61^v-62^v DE AMOR CANT.LV. | A Mal estrany / es la pena estranya
XLIX (5x8+1x4)
- 56 ff 62^v-63^v DE AMOR CANT.LVI. | TAnt he amat / que vinch en desamar
LXXXIV (7x8+1x4)
- 57 ff 63^v-64^v DE AMOR CANT.LVII. | HOn es lo loch / hon ma pensa repose?
LXXVI (5x8+1x4)
- 58 ff 64^v-66^r DE AMOR CANT.LVIII. | NO guart a vant / ne membre lo passat
LXXVIII (7x8+1x4)
- 59 ff 66^r-68^v DE AMOR CANT.LIX. | QVem ha calgut / contemplar en Amor
LXXI (13x8+1x4)
- 60 ff 68^v-69^v DE AMOR CANT.LX. | VOs que sabeu / de la Tortr'al costúm
XLII (5x8+1x4)
- 61 ff 69^v-70^v DE AMOR CANT.LXI. | IA tots mos cants / me plau metr'en oblit
VIII (5x8+1x4)
- 62 ff 70^v-71^v DE AMOR CANT.LXII. | BEm marauell com l'ayre no se altera
XLVII (5x8+1x4)
- 63 ff 71^v-72^v DE AMOR CANT.LXIII. | AB vos me pot / Amor ben esmenár
XLVIII (5x8+1x4)
- 64 ff 72^v-73^v DE AMOR CANT.LXIII. | YOm recort be / del temps tan delitós
XXV (5x8+1x4)³⁹

³⁸ A l'imprès *d* el primer vers omet "yo"; l'editor de *e* restitueix el pronom que hi ha a la resta de testimonis.

³⁹ Nom fall recort del temps tan delitos *FNBG₁HK* : Yo em recort be / del temps tan delitos *D₁bcd₁e* : Bem ven recort lo temps tan delitos *EG₂*

(El primer hemistiqui del vers 1 al testimoni *D* fa que l'edició *b* -que és còpia del manuscrit *D*- (Lloret 2008 i 2013 (129-156) ; López Casas 2010) el transmeti a la resta d'edicions. *E* té una lliçó semblant, copiada de *G₂*).

- 65 ff 73^v-74^r DE AMOR CANT.LXV. | Lo temps es tal / que tot animal brut
LXIV (3x8+1x4)
- 66 ff 74^r-76^r DE AMOR CANT.LXVI. | QVi ser'aquell / qui en Amor contemple
LXXV (11x8+1x4)⁴⁰
- 67 ff 76^r-77^r DE AMOR CANT.LXVII. | AB tal dolor / com l'sperit se arranca
LIII (5x8+1x4)
- 68 ff 77^r-78^r DE AMOR CANT.LXVIII. | COratje meu / apendre'sforç molt tart
XLIII (5x8+1x4)
- 69 ff 78^r-79^r DE AMOR CANT.LXIX. | IVnt es lo temps / que mon goig es complit
XVI (5x8+1x4)
- 70 ff 79^r-80^r DE AMOR CANT.LXX. | MA voluntat / amant vos se contenta
LVI (5x8+1x4)⁴¹
- 71 ff 80^r-82^v DE AMOR CANT.LXXI. | NO cal dubtar / *que* sens vlls pot hom veuré
CXVIII (9x10⁴²+1x2)
- 72 ff 82^v-83^v DE AMOR CANT.LXXII. | OVos mezquins / qui sots terra jaéu
LXXIX (5x8+1x4)
- 73 ff 83^v-88^r DE AMOR CANT.LXXIII. | QVal sera'quell / qui fora si mateix
CII (29x8)
- 74 f 88^v *Lo mateix en lo Cant Sobres dolor. XL.* | Yo contra faç | Nau en
golf perillant
XXVIIb (2x8+1x4)⁴³
- 75 ff 88^v-89^v DE AMOR CANT.LXXIII. | NO so gosat / en demanar merce
LXV (5x8+1x4)
- 76 ff 89^v-92^v DE AMOR CANT.LXXV. | SIn algun temps / me clami sens raho
CXX (16x8+1x4)
- 77 ff 92^v-94^r DE AMOR CANT.LXXVI. | PEr quem es tolt / poder deliberar
LXX (7x8+1x4)
- 78 ff 94^r-95^r DE AMOR CANT.LXXVII. | CLamar no s'deu / qui mal serca si'l
troba
LII (6x8+1x4)
- 79 ff 95^r-100^r DE AMOR CANT.LXXVIII. | STRAMPS. | LO cinquen peu / del
molto ab gran cura
CXVII (30x8+1x4)

⁴⁰ Algunes estrofes d'aquest poema presenten rúbriques internes exactament igual com les que té l'edició *d*; només hi ha un altre testimoni que també en té, el cançoner *E*, encara que difereix en alguns mots. És possible que les rúbriques estiguessin en un antígraf comú a *E* i *d*, o bé que l'editor de *d* copiés tot modificant les rúbriques del testimoni *E*. Copio les rúbriques de l'imprès *e* (idèntiques a *d*):

(cobla 4) *DEESSA DE LA RIQUEZA*. (cobla 5) *Pallas Deessa de fortalesa, y Diana | de la castitat*. (cobla 6) *Venus Deessa de Amor*. (cobla 7) *Deus de viandes y del vi*. (cobla 8) *Deu de yra, e Deu de batalles*. (cobla 9) *Deesa de castitat*.

⁴¹ En *Ede* els versos 2-8 són diferents de la resta de testimonis.

⁴² El díptic final de cada cobla (vv. 9-10) està separat per una línia d'espai en blanc de la resta de versos a l'edició *e* (igual a que a *bc*), però no a l'imprès *d*.

⁴³ L'estrofa 30 duu la rúbrica *Lo matex en lo Cant Sobres dolor. XL*. En canvi, a l'edició *d*, en comptes de la rúbrica que sembla interna hi ha la rúbrica de començament d'un nou cant d'amor (DE AMOR CANTO. LXXIII.) format per 2 cobles seguides de la tornada de 4 versos. En veritat és el poema XXVIIb. Archer (126) comenta que no es pot afirmar amb certesa que aquesta versió curta del XXVII sigui un error de copista, o l'hagi produït la pèrdua d'un foli. Podria haver circulat en vida de manera independent. A partir d'aquest punt les rúbriques dels cants d'amor a les edicions *d* i *e* diferiran perquè, degut a la falta que acabem de comentar, *d* sempre tindrà un número més. Els testimonis que recullen aquest poema XXVIIb són *CDG₁bcde*.

- 80 ff 100^r-102^r DE AMOR CANT.LXXIX. | MAlament viu / qui delit pert de viure
LXXXVIII (9x8+1x4)
- 81 ff 102^r-103^r DE AMOR CANT.LXXX. | O Fort dolor / yot prech que mi perdons
LXI (5x8+1x4)
- 82 ff 103^r-105^v DE AMOR CANT.LXXXI. | PUix me penit / senyal es cert que
baste CXV (12x10+1x2)
- 83 ff 105^v-106^v DE AMOR CANT.LXXXII. | MEs voluntats / en gran part descor-
dans LX (5x8+1x4)
- 84 ff 106^v-108^r DE AMOR CANT.LXXXIII. | ALs fats coman / tot quan sera de mi
LXXIV (6x8+1x4)
- 85 ff 108^r-109^v DE AMOR CANT.LXXXIII | *ESTRAMPS.* | PEr lo cami / de mort
he sercat vida
XCVIII (9x8+1x4)
- 86 ff 109^v-110^v DE AMOR CANT.LXXXV. | SI a cascu / per ben oir atent
XXXV (5x8+1x4)
- 87 ff 110^v-111^v DE AMOR CANT.LXXXVI. | SI col malalt / quil metje lo fa cert
LIX (5x8+1x4)
- 88 ff 111^v-113^v DE AMOR CANT.LXXXVII. | AQuesta es / perdurable dolor
XCIX (11x8+1x4)
- 89 ff 113^v-114^v DE AMOR CANT.LXXXVIII. | AXi com cell / quis parteix de sa
terra
CXI (5x8+1x4)
- 90 ff 114^v-118^r DE AMOR CANT.LXXXIX. | CErt es de mi / que no men cal fer
compte
CXVI (15x10+1x2)
- 91 ff 118^r-120^v DE AMOR CANT.XC. | MAleyt lo jorn / quem fon donada vida
CXIX (10x10+1x2)
- 92 ff 120^v-122^r DE AMOR CANT.XCI. | MOn bon senyor / puix *que* parlar en
prosa
CXXIIb (5x8+1x4+1x4)⁴⁴
- 93 ff 122^r-130^r DE AMOR CANT.XCII. | TOt entenen / amador, mi entenga
LXXXVII (34x10)⁴⁵
- 94 ff 130^r-132^r ESPARÇA DE AMOR. I. | SIm demanau / lo greu turment que pas
LXXXVI (10x1)
- 95 ff 132^r-132^v ESPARÇA DE AMOR. II. | TOt laurador / es pagat del jornal
LXXX (1x8+1x4)
- 96 f 132^v ESPARÇA DE AMOR. III. | AXi com cell / que es veu prop de la
mort
LXXXI (1x8)
- 97 ff 133^r ESPARÇA DE AMOR. IIII. | SI col malalt / que lonch temps a que jau
LXXXIII (1x8)
- 98 ff 132^v-133^r ESPARÇA DE AMOR. V. | QVant plau a Deu / que la fusta peresca
LXXXII (1x8)

⁴⁴ *TORNADA.* i *SEGVIDA.*

⁴⁵ *d* i *e* presenten els versos 281-290 repetits entre els versos 310 i 311. Al final d'aquest poema trobem la rúbrica "Fi dels Cants de Amor. | SEGVEYEN LAS CO- | blas Esparças"

Sobre la complexitat d'aquest poema vid. Martos 2010.

- 99 f 133^r ESPARÇA DE AMOR. VI. | YO so molt trist / e puch me dir mesqui
CIIb (1x8)⁴⁶
- 100 ff 133^v-134^r DEMANDA FETA PER MOS | sen Ausias March, a la senyora |
CXXV⁴⁷ Nacleta de Borja nebo- | da del pare sant. | ENTre els vlls e les
orelles (1x4+1x8)
Resposta de la dita dama | Y des vostres raons belles (1x4+1x8)
- 101 ff 134^r-135^r DEMANDA FETA PER | monssen Fenollar a mos- | sen Ausias
CXXVI⁴⁸ March. | PEr mitigar / lenuig gran del estiu
(1x8+1x4)
Resposta de Ausias March. | QVant mes amau / tant mes temor
teniu
(2x8+1x4)
Altra resposta feta per Rodrigo Diez. | SI be yo crech / la veritat
senti
(2x8+1x4)
- 102 ff 135^v-136^v ESTRAMPS. | PAhor no sent / que sobres laus me vença
LXXII (2x8+1x4)
- 103 f 136^v SEGON CANT MORAL | SI com lo Taur / se va fuyt per desért
XXIX (1x8+1x4)⁴⁹
- 104 ff 136^v-138^r [continua el segon cant moral] Vengut es temps / que sera valerós
XXX (7x8+1x4)
- 105 ff 138^r-139^r CANT MORAL.III. | PVjar no pot / algu en molt valer
XXXII (5x8+1x4)
- 106 ff 139^r-140^r CANT MORAL.III. | MOlts homens hoyg / clamar se de fortuna
XXXI (5x8+1x4)
- 107 ff 140^r-141^r CANT MORAL.V. | Yo crit lo be / si'n algun loch lo se
XXVI (7x8+1x4)
- 108 ff 140^v-142^r CANT MORAL.VI. | VOlg'ra ser nat / cents anys o pus atras
XLI (5x8+1x4)
- 109 ff 142^v-143^r CANT MORAL.VII. | POOr de pijor / a mols fa pendre mort
LVII (5x8+1x4)
- 110 ff 143^v-145^r CANT MORAL.VIII. | MOlt me par be / que pens del altre mon
CXXI (11x8+1x4)
- 111 ff 145^v-147^r CANT MORAL.IX. | AQUell ateny / tot quant atenyer vol
CIII (10x8+1x4)⁵⁰

⁴⁶ Rúbrica final: “Fi de las coplas sparças”. Aquest poema només és a *de* i és una versió dels versos 9-16 del CII. És possible que el compilador de *d* hagi creat una esparça seguint la tradició textual a la que és més fidel, la de *Dcd*, compartida en aquest cas també amb *B*. Archer (414) no descarta que el poema hagués circulat independent. Vid. també López Casas 2014.

⁴⁷ Aquesta demanda i resposta només es troben als testimonis *DEde*.

⁴⁸ Aquesta demanda i resposta només es troben a les edicions *de* i al manuscrit *O*.

Rúbrica final: “Fi de las obras de Amor.” Al versó del foli hi ha la rúbrica inicial de la secció: “SEGVEXEN SE LAS OBRAS | *Morals del facundissim y elegant* | poeta Ausias March”

⁴⁹ Aquesta esparsa va unida al poema següent com si fos la primera estrofa. Així està als testimonis *BDKNbcde*.

⁵⁰ El poema CIII se'ns ha conservat en tres versions diferents. Una de 60 versos, que presenten *FBDEHKbc*; una altra de 84, que en una segona fase de còpia incorpora el testimoni *B*, i una tercera versió, també de 84 versos, que és la dels impresos *de*, però que és diferent de la de *B*. En veritat, aquesta última versió és al meu parer una “fusió” de les dues versions anteriors, que deurien arribar totes dues a Juan de Resa (López Casas 2014). L'edició de Bornat segueix fil per randa l'imprès de Valladolid.

- 112 ff 147^r-153^r CANT MORAL.X. | STRAMPS. | QV i de per si / ne per Deu virtuts vsa
CIV (36x8)
- 113 ff 153^r-163^r CANT MORAL.XI. | LO tot es poch / ço perque treballam
CVI (61x8)
- 114 ff 163^v-169^r CANT MORAL.XII. | LA vida's breu / el art se mostra longa
CXIII (25x10+1x2)⁵¹
- 115 ff 169^r-174^r CANT MORAL.XIII. | ENtre Amor / son posat e fortuna
C (29x8)
- 116 ff 174^r-176^r CANT MORAL.XIII. | NOm clam d'algu / quen mon mal haja colpa
CVIII (12x8+2x4)⁵²
- 117 ff 176^r-180^v CANT SPIRITVAL STRAMPS. | PVix que sens tu / algu a tu no basta
CV (28x8)⁵³
- 118 ff 181^r-186^v DE MORT CANT.I. | AQuelles mans / que james perdonaren
XCII (25x10)
- 119 ff 186^v-188^v DE MORT CANT.II. | O Quant es foll / qui tem lo forçat cas
CVII (10x8+1x4)⁵⁴
- 120 ff 188^v-190^v DE MORT CANT.III. | QVi ser'aquell / del mon superiór
XCIII (12x8+1x4)
- 121 ff 190^v-193^v DE MORT CANT.III. | STRAMPS. | PVix me trob sol / en Amor,
ami sembla
XCIV (16x8+1x4)
- 122 ff 193^v-195^r DE MORT CANT.V. | QVe val delit / puix no es conegut
XCV (9x8+1x4)
- 123 ff 195^r-196^v DE MORT CANT.VI. | SI per null temps / cregui ser amador
XCVII (7x8+1x4)
- 124 ff 196^v-197^v DE MORT CANT.VII. | LA gran dolor / que lengua no pot dir
XCVI (5x8+1x4)
- 125 ff 197^v-207^r DE MORT CANT.VIII. | CObrir no puch / la dolor quim turmenta
CXII (42x10+1x2)⁵⁵
- FI DE LES OBRAS DEL | excelent Poeta Mossen | Ausias March.
ff 207^v-[209^r]⁵⁶ TAVLA Y ALPHABET | del present Libre.
ff [209^v]-[211^v] TAVLA Y ALPHABET | dels vocables scurs.

⁵¹ Aquest poema es conserva en molts pocs testimonis: *DEG*² i als impresos (*abcde*). *D* presenta dues tornades de dos versos que van ser ratllades al taller de Carles Amorós, i efectivament no figuren als impresos barcelonins. Però a *Ede* si que hi ha una tornada, que està formada pel vers 1 de la primera tornada i el vers 2 de la segona. Pel que fa als altres testimonis, *G*²*a*, tampoc no tenen tornada; només transmeten els versos 241-250 (vid. Martos 2014a).

⁵² Una *TORNADA* i una *SEGVIDA* (rúbriques dels impresos *de*).

⁵³ Quan acaba el poema hi ha la rúbrica "Fi del Cant espiritual"; i al foli següent, on comencen els cants de mort, trobem la rúbrica inicial "SEGVEXENSE LAS OBRAS | de Mort, del ingeniosissim y ele- | gant poeta Mossen Au- | sias March." (està traduïnt directament la rúbrica de l'imprès *d*).

⁵⁴ Els impresos *de* presenten una sola tornada, com els testimonis *Ebc*. En canvi *BDFHKN* en tenen dues.

⁵⁵ Els testimonis *de* comparteixen una ordenació diferent als versos: 1-280, 341-400, 281-340 i 401-422.

⁵⁶ El 209 que ja no té numeració porta la signatura tipogràfica DDij

Obres citades

- Archer, R. ed. Ausiàs March. *Obra completa*. Barcelona: Barcanova, 1997. 2 vols.
- Bohigas, P. ed. Ausiàs March. *Poesies*, edició revisada por Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs. Barcelona: Barcino, 2000².
- Bover i Font, A. ed. Pere Serafi, *Poesia escollida*. Barcelona, Edicions 62, 2005.
- Colon, Germà. “Els vocabularis barcelonins d’Ausiàs March al segle XVI.” En *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*. València: Universitat de València, 1987. 119-136.
- Corell, J. *Inscripcions romanes del País Valencià .V. (Valentia i el seu territori)*. València: Universitat de València, 2009.
- Duran, E. “La valoració renaixentista d’Ausiàs March.” *Homenatge a Arthur Terry I. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 35 (1997): 93-108.
- . “Defensa de la pròpia tradició davant d’Itàlia al segle XVI.” En A. Ferrando Francés & A.-G. Hauf i Valls, eds. *Miscel·lània Joan Fuster*. III. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1991. 241-265.
- Escartí, V. J. *La primera edició valenciana de l’obra d’Ausiàs March 1539*. València: Bancaixa/Universitat de València/Generalitat Valenciana/Biblioteca Nacional, 1997. 2 vols.
- Ferrando, A. “Observacions sobre la llengua d’Ausiàs March.” En R. Bellvesser coord. & J. Torró et al. eds. *La poesia d’Ausiàs March i el seu temps*. València: Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, 2010. 169-229.
- Figueras i Capdevila, N. “Francesc Calça (1521-1603) i la seva producció poètica quadri-lingüe. Un inventari.” *Estudi General* 14 (1995): 87-104.
- Llanas, M. *L’edició a Catalunya: segles XV a XVII*. Barcelona: Gremi d’Editors de Catalunya, 2002.
- Lloret, A. “La formazione di un canzoniere a stampa.” *Ecdotica* 5 (2008): 103-125.
- . *Printing Ausiàs March. Material Culture and Renaissance Poetics*. Madrid: Centro para la Edición de los Clásicos Españoles, 2013.
- López Casas, M. M. “¿El cancionero D de Ausiàs March, un original de imprenta?” En J. M. Fradejas Rueda, D. Dietrick, D. Martín Sanz & Mª J. Díez Garretas eds. *Actas del XIII Congreso Internacional Asociación Hispánica de Literatura Medieval. In memoriam Alan Deyermond*. Valladolid: Ayuntamiento de Valladolid/Universidad de Valladolid, 2010. Vol. II, 1181-1200.
- . “De la doble versió al poema fantasma: la creativitat de la imprenta.” *Revista de poètica medieval* 28 (2014): 245-264.
- . “Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705).” *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* LXXII, 1-2 (1964-1965): 111-248.
- Madurell i Marimón, J.-M. *Claudi Bornat*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajua-na, 1973.
- Marsá, M. *La imprenta en los Siglos de Oro*. Madrid: Laberinto, 2001.
- Martín Abad, J. *Los libros impresos antiguos*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004.
- Martos, J. L. “La restauración de las obras de Ausiàs March: los cancioneros impresos del siglo XVI.” En A. Baldissera & G. Mazzocchi, eds. *I Canzonieri di Lucrezia/Los Cancioneros de Lucrecia*. Ferrara: Unipress, 2005. 409-425.
- . “Tot entenenent amador mi entengua: la transmissió del poema 87 en el cançoner G de Ausiàs March.” *Catalan Review* 24 (2010): 59-77.

- . “La copia completa y la restauración parcial: los cancioneros impresos de Ausiàs March en los manuscritos.” En J. L. Martos ed. *Del impreso al manuscrito en los cancioneros*. Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos, 2011. 13-45.
- . “El Cancionero *G*² de Ausiàs March y la edición de Baltasar de Romani.” *Estudis Romànics* 36 (2014a): 273-301.
- . “La variante de traductor.” En J. L. Martos ed. *La poesía en la imprenta antigua*. Alacant: Universitat d’Alacant, 2014b. 105-117.
- Molas, J. “Francesc Calça: Poemes.” *Els Marges* 14 (1978): 77-95.
- Massó i Torrents, J. *Repertori de l’antiga literatura catalana: la poesia*, 1. Barcelona: Editorial Alpha, 1932.
- Pagès, A. ed. *Les obres d’Auzias March*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1912-14. 2 vols. (cito pel facsímil editat per la Generalitat Valenciana de 1997).
- Ribelles Comín, J. *Bibliografia de la lengua valenciana. 2. Siglo XVI*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos, 1929.
- Romeu i Figueras, J. ed. Pere Serafi. *Poesies catalanes*. Barcelona, Barcino, 2001.
- Rubió i Balaguer, J. *Llibreters i impressors a la Corona d’Aragó*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1993.
- Torres Amat, F. *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: [s.n., Impr. de J. Verdaguer], 1836.
- Vindel, F. *Escudos y marcas de impresores y libreros en España durante los siglos XV al XIX (1485-1850)*. Madrid: Orbis, 1942.